

*Pitoresc și exotism etnografic¹
în opera lui Fănuș Neagu*

În viziunea lui Fănuș Neagu obiceiurile, sărbătoarea cu întreg ceremonialul său capătă valențe ce trimit deseori spre o desacralizare care pare să atingă absurdul, neînțelesul, nefirescul.

Pentru a descifra această valență, se impune să parcurgem un traseu al mutațiilor în practicarea obiceiurilor și sărbătorilor de la tradiție la contemporaneitate în însuși spațiul rural cotidian, să spunem, autentic. Sărbătoarea, în contextul performării, implică sacrul și profanul, mitul și ritul, magia și realitatea, ludicul și chiar carnavalescul. Sărbătoarea reprezintă în integralitatea sa viziuni asupra vieții și lumii sau imaginarul colectiv. În desfășurarea sa, rațiunea de a se manifesta a sărbătorii este aceea de a transforma individul într-un grup echilibrat de individualități de sine-stătătoare și, în același timp, de a transforma grupul antagonic într-o singură persoană. Din această perspectivă sărbătoarea se definește ca un fapt social, ca o comunicare culturală ce implică ciclicitatea și repetitivitatea unor expresii rituale și mijloace simbolice, care contribuie la semnificarea timpului (calendar) și conturarea spațiului. Indiferent când se desfășoară, urmând anotimpurile vieții sau pe cele ale omului, sau unde se desfășoară, la sat sau la oraș, sau cărui tip de performer aparține – că e sătească, princiară sau revoluționară – sărbătoarea și-a definit dincolo de cronologie, o geografie sau o tipologie specifică, dimensiuni culturale și identitare proprii.² Sărbătoarea prin performarea obiceiului ce implică mitul, ritul, actul și gestul magic se constituie într-un fenomen complex indiscutabil legat de ideea de religie populară, definită ca o fațetă vie a religiei trăită deoarece aceasta corespunde dorinței oamenilor de a avea o legătură cu divinul, în relații mai directe, imediate și mai rentabile.

“Se poate vorbi despre existența unui ortodoxism popular sau cosmic, un real sincretism între religie și elementele mitico-magice. Dovadă stau reprezentările mitice care dublează hagiografia ortodoxă românească: Sânnicoară, Sângiorz, etc., dar și numeroase gesturi creștine folosite în practicile magice (ex.:semnul crucii, stropirea cu aghiazmă, ruga). Din prisma

¹ GOCI, Aureliu, *Romane și Romancieri în secolul XX / Fănuș Neagu – Fabulația lirică și noua oralitate*, - (cap.Romanul din fărâme), Editura Fundației PRO, București, 2000, p.349 (este termenul utilizat de Aureliu Goci în studiul său și la care subscriem având în vedere viziunea neobișnuită și, nu de puține ori, neașteptată, imprevizibilă, am putea spune, a lui Fănuș Neagu privind obiceiurile, credințele, performarea sărbătorii în spațiul Bărăganului.)

² in extenso: – CHISELEV, Alexandru – *Dinamica rituală a tradițiilor de peste an. Tradiții emblematice ale etniilor din Dobrogea de Nord* (cap.IV.1 condiții privind sărbătoarea), Editura Ex Ponto, Constanța, 201, p.p. 150-15 și DOBROGEANU, Paul – *Practica fericirii – Fragmente despre sărbătoresc*, Editura Eminescu, București, 1986, p.39,p.p. 37-47,p.p.164-170

*mecanismelor religiozității populare, în panteonul sfinților și-au găsit locul personificări ale zilelor săptămânii sau a astrelor, precum Sfânta Vineri, Soarele sau Luna.”*³

În viața tradițională, spațiul în care trăia individul, prezenta conotații sociale. Evenimentele desfășurate în vatra satului sau în afara acesteia nu se supuneau unei dialectici magic/real, ci unei osmoze între cele două, sub auspiciile sacrului.

În mentalitatea populară și, evident în derularea evenimentelor din satul tradițional, practicile de factură magică sunt consacrate unui topos familiar, dovadă de netăgăduit că orice dimensiune și coordonată a vieții și a lumii are, în gândirea arhaică, un caracter concret, indestructibil legat de cotidian.

Decodificăm aceste tipuri de spații în cadrul cărora performează obiceiul, în fapt credința / mitul ce se manifestă prin rit, ritual sau ceremonial în întregul creației lui Fănuș Neagu (povestiri, nuvele, anumite secvențe ale romanelor). Decodificarea însă relevă o anumită viziune a scriitorului ce trimite spre însăși desacralizarea sărbătorii, pe toate palierele sale, în societatea contemporană. Contemporaneitatea dezavuează sacrul, ritualurile devin ceremonialuri, în fapt, desfășurări de evenimente supuse unei reinventări a tradiției. Efectuarea anumitor acte și gesturi ritualice de către insul comunității contemporane se circumscrie funcției mnemo-tehnice în ansamblul faptelor culturale actuale și nu mai este un *modus vivendi*, pentru o anumită secvență de timp, ca în existența omului societății arhaice.⁴

Sărbătoarea se definește acum ca și altă dată, prin dans, cântec, ingestia hranei, băutură, frenezie dar fiecare element din sistemica sărbătorii stă sub semnul mutațiilor. Analiza manifestării fiecăruia dintre aceste elemente din perspectiva raportului sacru-profan în contextul sărbătorescului permite să diferențiem performarea celor doi termeni ai raportului evidențiat în societatea arhaică și respectiv societatea modernă.

Mutația semantică a sacrului și profanului, transferul de la relația de diferență la cea de reuniune a celor două calități ale timpului, în raportul cotidian-sărbătoresc evidențiază că procesul de continuitate și discontinuitate care se manifestă în procesul desacralizării, în ansamblu, constituie un moment din istoria mentalității și particularizând, din evoluția sau poate involuția culturii, istoriei și psihologiei unei colectivități tradiționale.

“Culturile populare moștenesc o serie de structuri arhetipale. [...] Simbolurile arhaice se moștenesc, de asemenea: simbolul centrului, al muntelui, al lumii, al astrului cosmic, al apei și al

³ CHISELEV, Alexandru – *Mentalitate și religiozitate populară*, cap.1.3., Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016, p.18

⁴ in extenso - PÂRÂU. Steluța – *Datini și obiceiuri de Crăciun și Anul Nou* (Sărbătorescul obiceiurilor de iarnă între sacru și profan – Disjuncție și interferență) – Studii de folclor, vol. 1, Centrul județean al Creației populare Galați, Editura Literatură și Artă Geneze, Galați, 1997, p.p.99-111

focului, etc. [...] Numai că semnificațiile devin mai restrânse sau alte-ori, ușor corectate. Astfel spus, fiecare colectivitate tradițională, moștenind din fondul primordial o mulțime de structuri arhetipale, a adoptat propriile sale psihologii și istorii.”⁵

Desacralizarea evidentă în manifestarea obiceiurilor, a ceremonialurilor în spațiul rural, fenomen firesc și determinat de raportul dialectic trecut-prezent, de evoluția mentalității populare, capătă la Fănuș Neagu dimensiuni ce par ieșite din comun. O viziune ce ține dincolo de desacralizare, de absurd și nu de puține ori de grotesc.

În nuvela “*Ningea în Bărăgan (Olelie)*” sărbătoarea de Lăsatul secului constituie, în fapt, pretextul epic al povestirii în care accentul este pus pe nararea întâmplărilor ce țin de relațiile erotice interzise, de relațiile de familie, în general, de tipul de bărbat obtuz și tiranic, acel pater familias care de altfel pare a fi tipic comunității rurale. Nu întâmplător, nuvela ca subtitlul, poate fi considerată Motto, numește un act/gest ritualic performat în seara de *Lăsatul Secului* și anume, Strigatul peste sat, metodă de taxare a fetelor greșite (fie cele bătrâne, fie cele cu comportament promiscuu), dar și a femeilor căsătorite care au încălcat normele etice privind căsătoria. În timpul acestei secvențe ceremoniale a “Oleliei” (Olăriei), Dănilă Biș dezvăluie dragostea interzisă dintre Onică și Vica strigându-i acesteia “olelie”, în versurile căreia este surprinsă iubirea dintre cei doi, act erotic ce încalcă normele morale ale comunității.

Pretextul actului ritualic al *Oleliei* în ceremonialului de Lăsatul Secului, pentru a dezvălui o relație erotică neadmisă în lumea satului, condamabilă și de fapt a dezavua o relație erotică interzisă și nefirească, în general, este evident viziunea și interpretarea lui Fănuș Neagu. Decodificăm un tragicomic⁶ pe care scriitorul îl realizează cu un acut simț al observației psihologiei lumii satului în care normele etice sunt încălcate desi sunt condamnabile. Acceptarea sau nonacceptarea dezavuării de către protagoniști a codului etic impus în lumea satului. Dacă Evangelos Montsopoulos analizează tragic-comicul ca fiind “*datorat în special unei emfaze ce duce la o oarecare inoportună dilatare distrugătoare, la o oarecare inegalitate relaționată cu comicul*”⁷, Achiței Gheorghe surprinde

⁵ CREȚU, Vasile Tudor – *Ethosul folkloric – sistem deschis*, Editura Facla, Timișoara, 1980, p. 48 (apud. Pârîu Steluța – op. citată, p.102)

⁶ Referitor la această categorie estetică ce trimite spre o relaționare a tragicului cu comical vezi: Evangelos MONTSOPOULOS – *Categoriile estetice – Introducere la o axiologie a obiectului estetic* – (traducere de Victor Ivanovici; introducere de Constantin Noica), Editura București, 1976, p.p. 64-67, paragraful 19, nota 13

⁷ Referitor la această categorie estetică ce trimite spre o relaționare a tragicului cu comical vezi: Evangelos MONTSOPOULOS – *Categoriile estetice – Introducere la o axiologie a obiectului estetic* – (traducere de Victor Ivanovici; introducere de Constantin Noica), Editura București, 1976, p.p. 64-67, paragraful 19, nota 13

faptul că această situație tragic-comică își are originea în ridicol și derizoriu și trimite spre “situații ce au pasionat întotdeauna pe marii moraliști sau scriitori moraliști ai lumii”⁸

Nu știm în ce măsură îl putem considera pe Fănuș Neagu un scriitor moralist, dacă avem în vedere, observația lui Gheorghe Achiței, dar cu siguranță atitudinea și viziunea sa asupra relațiilor erotice neacceptate în lumea rurală implică umorul, hazul în fața întâmplărilor. Fănuș Neagu surprinde permanent prin aducerea în prim-planul acțiunii, trăirile oamenilor care își duc viața în spațiul acesta care este când îngăduitor, când violent, la fel ca și timpul, dimensiuni ce își pun amprenta asupra comportamentului indivizilor. Prezentarea unui alt obicei, scoaterea porcilor din baltă, relevă pe deplin acest aspect.

Ceea ce ar părea o simplă acțiune ce ține de ocupația oamenilor de aici, se dovedește o acțiune care implică în desfășurarea ei amestec de datini păgâne și religioase. Descrierea până la cele mai mici detalii a acestei practice, de la fiecare moment al desfășurării acțiunii la obiectele, alimentele utilizate, până la gestul fiecăruia dintre actanți, constituie pagini în romanul *Îngerul a strigat* de o incontestabilă realizare artistică a prozei lui Fănuș Neagu. Descoperim în aceste pagini un scriitor prins în vârtoarea descifrării unor obiceiuri ce par a fi tipice unor inși rudimentari, violenți și totodată un inegalabil observator al psihologiei acestora, expresie a fanteziei și exaltării mistice:

*“Prinderea și aducerea porcilor din baltă se desfășoară conform unui amestec de datini păgâne și religioase peste care de-a lungul vremii, s-au suprapus obiceiuri noi, adaosuri ale fanteziei și exaltării mistice – două trăsături caracteristice lumii acesteia care- și macină viața în vecinătatea permanentă a apelor.”*⁹

Menținându-ne în a decodifica coordonatele practicării unor obiceiuri, credințe, de către oamenii din spațiul dunărean, din perspectiva categoriilor estetice, putem sublinia/evidenția că asistăm la manifestarea unor atitudini ce țin de grotesc, absurd, violent,¹⁰ indiferent dacă astfel de practici vin din străfunduri și dacă sunt performate de actanții lui Fănuș Neagu cu o anume exaltare. Dacă ne detașăm în a analiza atitudinea actanților care practică acest obicei, dincolo de perspectiva noastră ca outsider și ca ins al unei lumi civilizate, putem să privim situația creată sub semnul dramaticului,

⁸ ACHIȚEI, Gheorghe – *Frumosul dincolo de artă*, Editura Meridiane, București, 1988, p.p.155-157

⁹ NEAGU, Fănuș – *Îngerul a strigat* (Prefață și Curriculum vitae Aureliu Goci), Editura Grama, București, 1994, p.p.76 -77

¹⁰ Pentru evidențierea caracteristicilor celor trei categorii estetice vezi: Evanghelos MONTSOPOULOS – *Categoriile estetice – Introducere la o axiologie a obiectului estetic* – (traducere de Victor Ivanovici; introducere de Constantin Noica), Editura București, 1976, p.71, paragraful 22, nota 2, p.84 și ACHIȚEI, Gheorghe – *Frumosul dincolo de artă*, Editura Meridiane, București, 1988, p. 159

deoarece celor care desfășoară acțiunea nu li se pare nimic grotesc, absurd, violent. Ei urmează o tradiție. Spectatorului însă îi stârnește aceste trăiri dar, cum am mai menționat, depășind modul de a accepta de către oamenii locului totul drept tradiție – acel așa se face, așa se făcea în lumea rurală – este firesc să considerăm în aceste pagini manifestarea dramaticului. Considerăm că ne aflăm în sfera dramaticului, având în vedere că în manifestarea acestuia “*există o oscilație în jurul rezultatului conflictului, în conștiința atât a eroului (alias în analiza noastră, actanții), cât și a spectatorului (alias în analiza noastră, cititorul, observatorul, martorul la acțiune).*”¹¹

BIBLIOGRAFIE

- NEAGU, FĂNUȘ - *ÎNGERUL A STRIGAT*, EDITURA GRAMAR, BUCUREȘTI, 1994
- NEAGU, FĂNUȘ - *FRUMOȘII NEBUNI AI MARILOR ORAȘE*, EDITURA EMINESCU, BUCUREȘTI, 1991
- NEAGU, FĂNUȘ - *SCAUNUL SINGURĂȚĂȚII*, EDITURA EMINESCU, BUCUREȘTI, 1991
- NEAGU, FĂNUȘ - *FÎNTÎNA – NUVELE*, EDIȚIE CRITICĂ ȘI PREFAȚATĂ DE OVIDIU GHIDIRMIC, EDITURA SCRISUL ROMÂNESC, CRAIOVA, 1974
- NEAGU, FĂNUȘ - *VALEA FĂRĂ IARNĂ*, VOLUMUL PARTIDA DE POCHER - POVESTIRI, EDITURA EMINESCU, BUCUREȘTI, 1994
- FĂNUȘ, NEAGU - *MENTOVARE*, PARTIDA DE POCHER(POVESTIRI), EDITURA EMINESCU, BUCUREȘTI, 1994
- FĂNUȘ, NEAGU - *DRĂGAICA, FARSĂ PE UN MOTIV ȚĂRĂNESC* -NUVELE, EDITURA SCRISUL ROMÂNESC, BUCUREȘTI, 1974
- NEAGU, FĂNUȘ - *DINCOLO DE NISIPURI*, VOLUMUL FÎNTÎNA, EDITURA SCRISUL ROMÂNESC, BUCUREȘTI, 1974
- NEAGU, FĂNUȘ - *NINGEA ÎN BĂRĂGAN (OLELIE)*, VOLUMUL FÎNTÎNA – NUVELE, EDITURA SCRISUL ROMÂNESC, CRAIOVA, 1974
- GOCI, AURELIU - *ROMANE ȘI ROMANCIERI ÎN SECOLUL XX / FĂNUȘ NEAGU – FABULAȚIA LIRICĂ ȘI NOUA ORALITATE, SECVENȚA: DE LA POVESTIRE LA ROMAN. ȘI ÎNAPOI* - BUCUREȘTI EDITURA FUNDAȚIEI PRO, ROMÂNIA 2000
- CHISELEV, ALEXANDRU - *DINAMICA RITUALĂ A TRADIȚIILOR DE PESTE AN. TRADIȚII EMBLEMATICE ALE ETNILOR DIN DOBROGEA DE NORD*, CAP.IV.1 CONDIȚII PRIVIND SĂRBĂTOAREA, EDITURA EX PONTO, CONSTANȚA, 2001
- CHISELEV, ALEXANDRU - *MENTALITATE ȘI RELIGIOZITATE POPULARĂ*, CAP.1.3., EDITURA MEGA, CLUJ-NAPOCA, 2016
- PĂRÂU, STELUȚA - *DATINI ȘI OBICEIURI DE CRĂCIUN ȘI ANUL NOU (SĂRBĂTORESCUL OBICEIURILOR DE IARNĂ ÎNTRE SACRU ȘI PROFAN – DISJUNCȚIE ȘI INTERFERENȚĂ)* – STUDII DE FOLCLOR, VOL. 1,

¹¹ MONTSOPOULOS, Evaghelos – *Categoriile estetice – Introducere la o axiologie a obiectului estetic* – (traducere de Victor Ivanovici; introducere de Constantin Noica), Editura București, 1976, p.66

CENTRUL JUDEȚEAN AL CREAȚIEI POPULARE GALAȚI, EDITURA LITERATURĂ ȘI ARTĂ GENEZE, GALAȚI, 1997

CREȚU, VASILE TUDOR – *ETHOSUL FOLKLORIC – SISTEM DESCHIS*, EDITURA FACLA, TIMIȘOARA, 1980

MONTSOPOULOS, EVANGHELOS – *CATEGORIILE ESTETICE – INTRODUCERE LA O AXIOLOGIE A OBIECTULUI ESTETIC* – (TRADUCERE DE VICTOR IVANOVICI; INTRODUCERE DE CONSTANTIN NOICA), EDITURA BUCUREȘTI, 1976. PARAGRAFUL 19, NOTA 13

ACHIȚEI, GHEORGHE – *FRUMOSUL DINCOLO DE ARTĂ*, EDITURA MERIDIANE, BUCUREȘTI, 1988

**Ilie (Petrea) Mădălina Gabriela, drd., Universitatea Ovidius Constanța,
Departamentul Școlii doctorale de științe umaniste, domeniul de doctorat: filologie**